Ярослава Мельничук

УДК 821.161.2 Коб 1/7.08

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕКСТОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ ІЗ ТВОРАМИ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Ярослава Мельничук. Лінгвістичні аспекти текстологічної роботи із творами Ольги Кобилянської.
У статті зроблено аналіз літературної містифікації щодо О. Кобилянської. Також простежено особливості лексики, орфографії, фразеології, правопису у текстах письменниці.
Ключові слова: *текстологія, містифікація, атетеза, атрибуція, літературна евристика, лексикографія.*

Ярослава Мельничук. Лингвистические аспекты текстологической работы с произведениями Ольги Кобылянской.
В статье анализируется литературная мистификация вокруг О.Кобылянской. Также исследованы особенности лексики, орфографии, фразеологии, правописания в текстах писательницы.
Ключевые слова: текстология, мистификация, атетеза, атрибуция, литературная эвристика, лексикография.

Yaroslava Mel'nychuk. Linguistic aspects in the textological studies of Olga Kobylyanska's works.
The article deals with the analysis of literary mystification connected with Olga Kobylyanska as well as with the peculiarities of vocabulary, orthography, phraseology, spelling in this writer's texts.
Key words: *text linguistics, mystification, athetesis, attribution, literary heuristics, lexicography.*

У нашому непередбачуваному житті завжди знаходиться шанс змінити амплуа, випробувати щось нове, долучитися до раніше не знаного. Приміром, фах українського філолога передбачає однаково рівне володіння знаннями і з мови, і з літератури. На практиці ж літературознавець не часто стає і лінгвістом. Такий шанс відновити і поповнити свої студентські знання із мовознавчих дисциплін відкрився переді мною тоді, коли, окрім всебічного літературознавчого аналізу творчості Ольги Кобилянської, назріла потреба видання її творів.

У першу чергу звернулась до текстології (від лат. *textum*-„тканина, зв'язок, будова" і грец. *logos*- „слово, вчення") – наукової дисципліни, яка вивчає і встановлює історію тексту творів фольклору, писемності, рукописних та друкованих документів з метою їх верифікації, подальшого дослідження, тлумачення, з'ясування походження, атрибуції, публікації [7, с. 467].

Текстологія є однією з допоміжних дисциплін, але не менш важливих, ніж основні: історія літератури, теорія літератури і літературна критика.

Поряд із бібліографією, історіографією, текстологія виконує дуже важливу роль „у підготовці до друку науково-критичних, зокрема академічних видань творів письменників" [5, с. 219]. Як писав В. Лесин, завдання текстологів – визначити основні тексти, вибрати твори, установити послідовність їх розміщення, датування, правопис, підготувати супровідні статті і коментарі, різні покажчики тощо [5, с. 219].

Уперше із проблемами атрибуції тексту я зіткнулася, коли намагалася з'ясувати істину щодо 40 публіцистичних статей радянофільського змісту, які упродовж 1940-1941 років з'явилися у пресі Буковини, Наддніпрянщини, російськомовних періодичних органах.

Крім загальних питань, текстологи займаються і частковими, якщо виникає потреба у визначенні певного твору, доведенні атетези (неавторства), особливо щодо містифікацій. У першу чергу, моєю метою було довести неавторство тих публікацій, що послідовно приписували О. Кобилянській і фігурували як ще один вагомий доказ у процесі „радянізації" Буковини та використання для цього найавторитетнішої письменниці краю.

Атрибуція (лат. *attribucio* – „надаю, постачаю") – наукова проблема текстології, що полягає в з'ясуванні достовірності авторства певного твору, опублікованого анонімно чи підписаного псевдонімом, криптонімом, астронімом, на підставі документів (свідчення очевидців, дані графології, манера письма, лінгвостилістичні особливості мовлення, листування, щоденники тощо) [6, с. 103].

Моїм завданням був окремий випадок атрибуції, що має назву *атетеза* (з гр. – „відміна") – доведення, що твір приписувався автору безпідставно, тобто заперечення належності певних творів О. Кобилянській, котрі їй раніше приписували. Адже згадувану вище „публіцистику років визволення" (формулювання З. Гузаря), що була вигідною для панівного режиму, передруковували активно в багатотомниках О. Кобилянської 1950-1960-х років, у книзі, названій за заголовком однієї із статей – „Слова зворушеного серця" (1982), в окремих виданнях творів

письменниці. І цим самим створювали штучно неправдивий міф навколо авторки як адораторки радянської влади, котрою насправді вона не була. Ці статті друковані в періодиці українською, російською, молдавською мовами, викривлено трактувались як тріумфальне завершення життєво-творчого шляху О. Кобилянської.

Нам вдалося вперше аргументовано довести і доказово підтвердити істину, користуючись даними літературної евристики.

Є три способи маскування справжнього імені автора: анонім, псевдонім, містифікація.

Відомо кілька шляхів розкриття містифікації авторства (а саме цей спосіб застосовано щодо О. Кобилянської):

а) розкриває сам автор;

б) історико-архівний метод – розшукують листи, щоденники, рукописи гіпотетичного автора;

в) метод лінгвостилістичного аналізу – на основі конкретного дослідження тексту методами ідентифікації і тематичних зіставлень [1, с. 9].

Можливо, з часом будуть відомі зізнання в авторстві статей, приписуваних О. Кобилянській, чи документальні підтвердження з архівів гіпотетичних авторів публіцистики 1940-1941 років (ними могли бути люди з оточення буковинки: В. Бабляк, С. Журахович, Ф. Корецький, Д. Косарик, О. Носенко, В. Петльований та ін.).

Проте визначальна роль у розв'язанні проблеми спірного авторства належить методу лінгвостилістичного аналізу. Він полягає в дослідженні конкретних специфічних ознак стилю, слововживання, синтаксичних і лексико-фразеологічних особливостей мови О. Кобилянської та зіставлення її з мовою „публіцистики років визволення".

Якщо проаналізувати лексику цих статей, то вона абсолютно відмінна від властивої оригінальним творам письменниці, написаних українською літературною мовою в її західному варіанті із вкрапленням німецької, польської мов, язичія. Зокрема, вживання віддієслівних іменників: квітнення, прийняття; використання радянізмів: один з перших авангардів, цар повітря орел-самоліт, наші східні брати, серце по-радянськи б'ється, велика ідея рівноправності і братерства, соціально й культурно розтрощений народ, забуяє великим радянським цвітом. Часто знаходимо газетярські штампи, характерні для тогочасної преси: менша визволена сестра, історичні хвилі возз'єднання, ціна підлим наклепам, великі проводирі великих ідей. Із оригінальним стилем О. Кобилянської не мають нічого спільного ідеологізми про Й. Сталіна, Леніна, які названі „геніями", про „книги марксистсько-ленінські", про Країну Рад, Радянську Україну, „велику Батьківщину". На тлі характерних для мови О. Кобилянської буковинізмів є зовсім недоречними у статтях росіянізми, слова-покручі: „не краще *вигляділи* дружини робітників", „що *маячить* у неї перед очима", „пішла в село і там *зустрінула*", „народ *лікує*" (у значенні – „веселиться") та ін.

Особливу увагу довелось приділити аналізові синтаксису цієї групи статей. Для справжньої О. Кобилянської характерне тяжіння до складних синтаксичних конструкцій, вплив синтаксису німецької мови, натомість автори цих „витворів" будують найчастіше прості, позбавлені підрядності, вставних і вставлених конструкцій, речення. Як-от: „Омріяна людина щастя відшукала" [4, т. 5, с. 196]; „Це буде найщасливіший день в моєму житті" [4, т. 5, с. 199]; „За долю мого колись пригнобленого народу я не журюся" [4, т. 5, с. 197].

В усіх статтях-містифікаціях відчувається як вправне володіння авторів мовою радянської преси, так і намагання наблизитися до мовних особливостей текстів самої О. Кобилянської. Це була своєрідна стилізація, використання буковинізмів, діалектизмів.

Враховуючи:

1) ідеологічні розбіжності між достеменним світоглядом О. Кобилянської і відбитим у публікаціях 1940-1941 років;

2) біографічні дані про призупинений творчий процес письменниці;

3) мовностилістичні особливості публікацій,

висновкуємо, що вони є атетезою, прикладом містифікації авторства і перу письменниці не належать. Тому не можуть бути включені до багатотомника і усіх майбутніх видань творів.

У 2011 році я розпочала роботу над збіркою малої прози О. Кобилянської „Огрівай, сонце…" [3]. Окрім написання передмови, здійснила ретельну текстологічну роботу. Зокрема, це було звіряння першодруків та інших публікацій з метою витворення єдиного підходу до

орфографії, правопису, пунктуації. Адже варто було зберегти ті діалектні, лексичні і фразеологічні особливості, які взагалі були характерні для письменниці. У цій роботі, як і при підготовці до друку роману „Апостол черні" (Чернівці: „Букрек", 2012) [2], намагалась орієнтуватись на здобутки попередників, зокрема укладачів академічного 50-томника творів Івана Франка, хоча доводилось самостійно приймати рішення щодо складних випадків з мови О. Кобилянської.

Так, замінено сучасними літературними формами такі написання:

– іменників з різного типу пом'якшенням приголосної – не *клясики, клясичний, плян, мелянхолійний, алєї, льотерея, сальони , елємент, флякон, алькоголь, білєти, фільольогічний*, а *класики, класичний, план, меланхолійний, алеї, лотерея, салони, елемент, флакон, алкоголь, білети, філологічний*;

– іменників другої відміни з подвоєнням приголосної між голосними та апострофом – не *на узгіррі, надвечірря*, а *на узгір'ї, надвечір'я*;

– прикметників м'якої групи – не *пізної*, а *пізньої*;

– прислівників – не *ледви, замісць, сами*, а *ледве, замість, самі*;

– числівників – не *обоїх*, а *обох*;

– кореневих звукосполучень – не *семинарія, гилля, різблених, колірів, привиталися, аптичці, хрістіянське, карієра, офіцир, публика, богато, воріг, європейські, цвірінкали* а *семінарія, гілля, різьблених, кольорів, привіталися, аптечці, християнське, кар'єра, офіцер, публіка, багато, ворог, європейські, цвіріньокали* та багато подіб.

Мною було послідовно замінено літеру *ґ* на *г* (у тих словах, у яких нині *ґ* не вживають): не *ґеніяльна, аґітують, траґічно, психольоґії, ґардероб, ґримаса, аґроном*, а *геніальна, агітують, трагічно, психології, гардероб, гримаса, агроном* та ін.

В іменниках чоловічого роду у родовому відмінку однини закінчення *-а* замінено на *-у*: не *вальса, до ліса*, а *вальсу, до лісу*.

Осучаснено форму прикметників вищого і найвищого ступенів: не *найщирійші, найлекші*, а *найщиріші, найлегші*; правопис префіксів і суфіксів: не *отверто, зідхнув, вивести (у знач.- „возити")*, а *одверто, зітхнув, вивезти*.

В обох виданнях, котрі я упорядковувала, дотримувалась уживання розділових знаків за сучасним правописом і згідно з новими правилами пунктуації.

Виправлення в тексті були мінімальні і зроблені з метою не відлякати, а заохотити сучасного читача, наблизити мову творів О. Кобилянської до сьогодення.

У коментарях, винесених після усіх творів примітках, вказувала, коли і за яким джерелом датовано текст; де зберігається рукопис (якщо про такий були відомості); де і коли з'явився друком вперше; де друкувався пізніше; за яким виданням подаємо нині.

Окрім такої історичної довідки, доповнила коментарі розтлумаченням заголовка, поясненням теми твору, його проблематики, можливих прототипів, визначення жанрової приналежності, стильових особливостей. Звертала увагу на такі моменти, які допоможуть краще зрозуміти ідейно-художній зміст твору.

Після цього мною було подано пояснення енциклопедичних понять, зокрема, географічних об'єктів: наприклад, село Белелуя („Спомин"); село Рубче („Пресвятая Богородице, помилуй нас!"); Швейцарія, Оксфорд, Етон, Дрезден, Цюріх, Відень, Франція, Швабія, Женева, Меран, Мюнхен, Фалтічени, Бессарабія, Балкани, та ін. („Апостол черні"); персональних відомостей про осіб: Ів. М. Біляч („Лист О. Кобилянської"); Ф. М. Достоєвський , Вільям Шекспір („Про Толстого"); Адам Міцкевич, Франц Вільгельм Абт, Мольтке, Олександр Четвертинський, Ю.Федькович, Франц Шуберт, Фридерик Шопен, Йоганн Гердер, Й. В. Гете („Апостол черні") та ін.; інформації про християнські релігійні споруди, свята, звичаї, обрядовість: „цвітна неділя" – вербна неділя („Лист засудженого жовніра до своєї жінки"), „з кінцем падолиста – Андрія" („Ворожки"), „богослужебні книги", „монастир Св. Івана в Сучаві", „Юда (Іуда)", „на Стефана", „Св. Юрій", „Св. Вероніка", „Св. Анни", „м'ясниці", „день янгола Еви", „тримати до хреста", „святий Миколай", „Зелені свята", „Великодні свята", „на латинські свята, а на грецькі…", „день Маланки" („Апостол черні") та ін.

Доводилось навіть поповнювати ботанічні знання, розшукуючи і наводячи у примітках відомості про „фіялки „Parma", „гіякинт" – гіацинт, „гвоздик", „левкої", „якусь білу цвіточку…", „сон – трава", „троща" – очерет, „бузина", „олеандр", „рістня" − рослинність, „шпильковий" –

хвойний, „вихляровате (листя пальми)” віялоподібне, „кліматиси” − клематис; а також шукати інформацію зі сфери музики: „він співає за Прут” – про пісню „Над Прутом у лузі хатина стоїть”, пісня „У сусіда хата біла…”, коляда „Бог предвічний…”, пісня „Чом так скрито син сусіда…”, танці „мазурка”, „менует”, „полька”.

Особливе місце у мові О. Кобилянської займають поняття і крилаті вислови давньогрецької і латинської міфології, як-от: Кассандра, Немизис, Дамоклів меч, Нерон, Гомер, Плутарх, Спарта, Еллада та ін.

До обох видань письменниці необхідно було скласти словник, що містить пояснення маловживаних, застарілих, рідкісних іншомовних, діалектних, властивих мові О. Кобилянської слів, буковинізмів, германізмів, латинізмів, англіцизмів та ін. Кількісно – це значна група лексики: в „Огрівай, сонце…” було пояснено 280 слів та виразів, а в „Апостолі черні“ значно більше – 767 слів, словосполучень, фраз та висловів.

У цій лексикологічній роботі мені стали в нагоді словники: 4-томний „Словарь української мови” Бориса Грінченка, 11-томний академічний „Словник української мови”, „Словник буковинських говірок”, перекладні російсько-український та німецько-український словники, різноманітні енциклопедії та енциклопедичні словники, численні інтернет-джерела.

Пояснення невідомих слів викликало потребу звертатися до однокореневих німецькомовних утворень, шукати значення в латинській, навіть англійській мовах.

Найбільш запам’ятались, наприклад, „понсова кокарда” – тобто яскраво-червоний бант, „цвікер” – з нім. „пенсне”, „дактилі (на ялинці)” – пальмові плоди, „полюкрований” – поглазурований.

Пригадується, що найважче було дати визначення словам: *луковатий* та *лукуваті* (брови). Можливо, є й точніші тлумачення, ніж „*луковатий* – очевидно, *лускуватий* – прикм., що походить від ім. *луска* – тверді шкірні утвори, пластинки у риб, плазунів, часто мають сріблястий блиск”. Тоді як *лукуваті* (брови) – у формі, подібній до лука.

Широких історичних довідок потребували: *захоронка; засеквестрований; неміродатний; рітмайстер; штольня; надпоручник; монтанева індустрія; консисторія; дорийський; газардові гри; чічероне; клясифікація; фреквентований; суплент гімназії та ін.*

Нині готуємо до видання 10-томник творів О. Кобилянської. Це вже не одноосібна праця, а колективна, виконувана силами кафедри української літератури та Чернівецького літературно-меморіального музею Ольги Кобилянської.

Головою редакційної ради видання є професор Володимир Антофійчук, заступниками голови редакційної ради – доценти Світлана Кирилюк та Ярослава Мельничук. Нас знову чекає захоплююча праця над текстами, зокрема, текстологічна і лексикографічна.

Література

1. Батов В. Й. Другому как понять тебя? / В. Батов. – М. : Знание, 1991. – 48 с.
2. Кобилянська О. Ю. Апостол черні : роман у 2 т. / О. Ю. Кобилянська / упорядкув., передм., прим., словн. Я. Б. Мельничук. – Чернівці : Букрек, 2012. – 432 с.
3. Кобилянська О. Ю. Огрівай, сонце… : Збірка малої прози / О. Ю. Кобилянська / упорядкув., вст. ет., прим. Я. Б. Мельничук. – Чернівці : Букрек, 2011. – 400 с.
4. Кобилянська О. Твори : у 5 т. / О. Кобилянська. – К. : Держлітвидав України, 1962–1963.
5. Лесин В. М. Літературознавчі терміни / В. М. Лесин. – К. : Рад. школа, 1985. – 251 с.
6. Літературознавча енциклопедія : У 2 т. – Т. 1 : А-Л / автор-укладач Ковалів Ю. І. – К. : ВЦ „Академія”, 2007. – 608 с.
7. Літературознавча енциклопедія : У 2 т. – Т. 2 : М-Я / автор-укладач Ковалів Ю. І. – К. : ВЦ „Академія”, 2007. – 624 с.